

УДК 821.162.1

**Олена Ткачук**Київський національний університет  
імені Тараса Шевченка

## АНГЛІЙСЬКА ДОМІНАНТА МУЛЬТИНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

*Стаття присвячена дослідженню англійської ідентичності мультинаціонального художнього простору Джозефа Конрад. Адаптуючись в іноземному середовищі, письменник асимілював тільки частину комплексу національної ідентичності британського суспільства: мову і духовну складову англійської культури. Натомість, англійські звичаї та повсякденні обряди, характерні для англійської національної ментальності, – не залишили відбитку на поведінковій моделі Конрада. Враховуючи польський шляхетський комплекс, властивий письменнику, стає зрозумілим також і його неприйняття англіканської моделі протестантизму, відмова зрадити переконання своїх батьків, – римо-католицьку церкву.*

**Ключові слова:** Джозеф Конрад, Англія, англійський, національна ідентичність.

**Olena Tkaczuk. Dominanta angielska wielonarodowościowej tożsamości Józefa Konrada.**

*Artykuł jest poświęcony ustaleniu tożsamości angielskiej w wielonarodowościowej przestrzeni artystycznej Józefa Konrada. Adaptując się do obcojęzycznego środowiska, pisarz zasymilował tylko część zespołu tożsamości narodowej społeczeństwa brytyjskiego: język i duchowy składnik kultury angielskiej. Natomiast obyczaje angielskie i zwyczaje życia codziennego charakterystyczne dla angielskiej mentalności narodowej – nie odcisnęły piętna na modelu zachowania Konrada. Uwzględniając polski zespół szlachecki właściwy pisarzowi, możemy zrozumieć również jego brak akceptacji dla anglikańskiego modelu protestantyzmu, odmowa zdrady przekonań swoich rodziców – Kościoła Rzymsko-Katolickiego.*

**Słowa kluczowe:** Józef Konrad, Anglia, angielski, tożsamość narodowa.

**Tkaczuk Olena. English dominant in the multinational identity of Joseph Conrad.**

*The article investigates the British identity of multinational art space by Joseph Conrad. Adapting in alien environment the writer has assimilated only part of the*

---

---

*national identity complex of British society, – language and spiritual component of English culture. Instead, the British customs and everyday rituals specific to the English national mentality – have not left the imprint on Conrad behavioral models. Due to Polish Gentry complex, peculiar writer, the rejection of Protestantism Anglican model and refusal to betray their parents' conviction – the Roman Catholic Church become clear.*

**Key words:** *Joseph Conrad, England, English, national identity.*

Спроби класифікувати критерії нації як такої, призводили до розбіжностей у методології, адже залучалися іноді зовсім різні механізми ідентифікації поняття, призводячи до дискусій.

На думку Джона Армстронга, досі немає чіткого визначення національної ідентичності [7, с. 6]. Як вважає Ерік Хобсбаум, «спроби встановити об'єктивні критерії “статусу нації” або ж пояснити, чому деякі групи перетворилися в “нації”, а інші – ні, робилися часто; вони спиралися або на один критерій, наприклад, мову або етнічну приналежність, або на сукупність таких критеріїв, як мова, спільна територія, спільна історія, культурні характеристики і т. ін.» [6, с. 12]. Сам дослідник пропонує своє бачення феномену нації, зупиняючись, головним чином, на таких її базових складових як духовні якості, звичаї та мова нації: «нація є сукупність осіб, які говорять однією мовою, мають спільні звичаї і володіють певними духовними якостями, що відрізняють їх від інших подібного роду груп» [6, с. 32].

Для Ентоні Сміта основним фактором, що формує національну ідентичність виступає культура, галузі якої він розділяє на мову, звичаї і релігію, а «зі всіх колективних ідентичностей, які на сьогоднішній день знає людство, національна ідентичність, мабуть, є найбільш фундаментальною та всеохоплюючою» [34, с. 143]. Таким чином, узагальнюючи дефініції національної ідентичності, для успішної акліматизації в іншій культурі, безумовно перш за все асимілюються глибоко проникаючі складові духовних якостей, мови, звичаїв та релігії.

Через свою віддаленість від континенту, англійці завжди мали свій, часто несхожий на європейський, погляд на політичні та інші події. В цьому проявляється, на відміну від загальної точки зору, «неконтинентальність» Великої Британії. Тому, в той час, коли Європа перед Першою світовою війною, індиферентно примирившись з трагічною долею Польщі і вбачаючи її додатком великих держав,

не поспішала приймати участь у сприянні реставрації польської державності, Велика Британія створювала співтовариства, комітети та спілки допомоги, якщо і не для швидкого вирішення польського питання, то, хоча б, для моральної підтримки поляків. Згадуючи історію, три розділи Польщі Німеччиною, Пруссією та Росією при мовчазній згоді європейських держав, що повірили в їх міфічні причини, викликали критичне ставлення британського суспільства. Пізніше, заглядаючи наперед: «уряд Англії, сподіваючись втримати Гітлера від нападу на Польщу, напроти, підписав договір про взаємну допомогу, що, фактично, мало форму військового союзу», – зобов'язань військової допомоги у випадку іноземної агресії Польщі [5, с. 323].

В період розділів Речі Посполитої не без участі Фрідріха II та Катерини II в Європі набула популярності легенда, що виправдовувала захоплення Польщі з точки зору імперських прусських та російських позицій, обумовлених політичною та расовою філософією, зазначає Олександр Брюс Босвелл. Мовляв, поляки – другорядна нація, варвари, релігійні фанатики, послідовники ідей Французької революції, що становлять загрозу для східних кордонів цивілізованої Німеччини і західних рубежів Росії, а Європі робиться велика послуга встановленням закону та порядку і знищенням «гнізда якобінців, вільнодумців та демократів» [8, с. 35–36]. Англіїці мали своє бачення на розвиток подій, вони були впевнені, що німці не зневажають поляків за недоліки, – вони бояться їх за їх силу.

Мало існує націй, які б мали більше спорідненості, ніж поляки і англійці, мало, хто б ставився один до одного з такою симпатією та «отримував зиск від тісних взаємних стосунків», вказує Босвелл [8, с. 31]. На думку Густава Морфа, Конрад цінував і любив в англійському характері саме ті особливості, які були спільними для англійців і поляків: їх завзятий індивідуалізм, бравий спортивний дух змагання, расову наполегливість, рішучість та стійкість [29, с. 125].

Про цю подібність національної вдачі, духовної структури національного темпераменту Конрад з гордістю нагадував Едварду Гарнетту в листі від 8 жовтня 1907 року: «Ти ось завжди пам'ятаєш, що я слов'янин (це твоя *idée fixe*), але здається, забуваєш, що я поляк. Ти забуваєш, що ми завжди йшли в бій без ілюзій. Не тільки ви, британці, “приходили перемагати”. Ми теж “приходили” для цього ці кілька останніх століть» [14, с. 492].

Натомість, англійські звичаї та повсякденні обряди, характерні для англійської національної ментальності, – не залишили відбитку на поведінковій моделі Конрада. Будучи в цій царині вірним самому собі, митець, як зазначають Джессі Конрад та Ружа Яблковська, до всього ставився «по-польськи надзвичайно серйозно, навіть в тривіальних ситуаціях», на відміну від холодного англійця часто навіть занадто бурно, хоч і в своєму близькому колі, проявляв емоції. Той портрет, що малює Джессі Конрад, вона з подивом вважає зовсім «неанглійським»: «Конрад не визнавав занять спорту та довгих прогулянок для здоров'я. Не міг в своєму домі нічого відремонтувати, не займався садом. Не захоплювався конними пробіжками та національною грою в крокет. Не любив помпезних ланчів, обідів та зібрань. Не виносив клубного життя. Не гнався за титулами та орденами. Навпаки був безпосереднім, зануреним в себе, відстороненим <...> йому повністю вистачало всього лише бути письменником». А такі польські риси Конрада, як старомодні (на погляд англійців, – «орієнтальні»), чемні, придворні (по-польськи *dwógne*) манери, жива жестикуляція – викликали в англійця розважливу посмішку, польський же читач сприймав би їх як абсолютно природні для поляка [11, с. 397; 24, с. 446–447].

«Єдиний польський офіцер в британському торговому флоті» [17, с. xlviii], Конрад, після того як прийняв британське громадянство за порадою дядька Тадеуша Бобровського, поступово, з плином років став англійцем «за переконаннями». Письменник був також дуже вірним собі, оселившись в графстві Кент, який більше, ніж інші землі Англії, нагадував йому, як він іноді казав своїм друзям, «хвилясті рівнини України, де він дорослішав, всі покриті полями і лугами» [29, с. 126].

З англійською мовою та літературою маленький Конрад мав можливість познайомитись ще в Росії, куди його батьки потрапили з України після Січневого повстання. Вигнання своєму синові Аполло Коженювський намагався прикрасити шедеврами світової літератури, які він перекладав, «щоб не піддатися похмурості й самотності у засланні» [29, с. 230]. Аполо ділив свій час між освітою сина та перекладами польською творів Шекспіра та Гюго [27, с. 26]. Вже дорослий, письменник відтворює цей час в пам'яті в листі Едварду Гарнетту від 20 січня 1900 року: «ці твори я добре пам'ятаю, але мо-

жуть бути й інші. Деякі з них я читав, коли мені було не більше, ніж вісім чи дев'ять років», мова йде про п'єси Шекспіра «Багато галасу з нічого», «Як вам це сподобається», «Два веронці», «Комедія помилок», «Отелло» [13, с. 246].

Томас Манн зазначав, що психологічний портрет письменника польського походження відповідав «духові англійської культури» [4, с. 336], тим самим визначивши вибір мови для самовираження. Роман Дибоський писав, що Конрад «був і поляком і англійцем, але лише англійською мовою міг розкрити свою особистість», адже тематика творів письменника потребувала конкретності, дієвості та енергії англійської мови [4, с. 336].

В історії людства не часто можна зазначити факт звеличення національної культури іноземцем, який вивчив би мову, будучи вже повнолітнім, як Конрад, – після двадцяти. Цей феномен влучно характеризує Рут Матільда Стауфер: «У віці двадцяти одного року він (Конрад. – О. Т.) вивчив ту мову, якою його було проголошено найвидатнішим митцем двадцятого століття» [35, с. 24].

Але вивчав її письменник, згадуючи його улюбленого героя Янко Гуралю, «як вчиться дитя», щоб потім у своїх роботах, за висловом Фредеріка Карла, демонструвати повне володіння англійською мовою («a full mastery of the English language») [25, с. xxxvi].

В критичних оцінках дослідників процес англійської ідентифікації письменника відбувався одночасно з асиміляцією англійської мови. Так, на думку Жака Дара, «вирішивши писати англійською, Конрад сам став англійцем» [16, с. 7]. Пітер Ланселот Меліоус свідчить про певну антиномію художньої природи поляка, який прославився в Англії: «парадокс в тому, що на диво “глобальний” Конрад, народившись в Польщі, є при цьому надзвичайно англійським майстром» [26, с. 9]. Джеймс Хьюнекер називав Конрада «майстром англійської прози, який, до речі, писав іноземною мовою» («a master of English prose though writing in a foreign language») [23, с. 21].

Джон Голсуорсі констатує, що в Конрада було серце і моряка і художника. Серце моряка ніколи б не забуло, чим він зобов'язаний Англії. Але чи могло серце художника колись забути Польщу? [29, с. 230]. Професійний моряк Джон Джорджсан Сазерленд, пропонуючи психологам приклад Конрада для дослідження, зазначає, що інтелектуально письменник був для нього на голову вище будь-якої

людини, яку він коли-небудь зустрів: «Його шарм, ідеї, погляд на життя вражали мене, і особливо вражало те, як він, польський аристократ, оволодів морською професією» [36, с. 144–145]. Безперечно, явище перетворення капітана корабля далекого плавання в митця світового масштабу, художника, який ще у ХІХ столітті багато в чому започаткував засади літератури майбутньої епохи, – є унікальним не тільки для англійської, а й світової культури.

Можливо, крім артистичного таланту та дострокового ознайомлення з культурою своєї другої батьківщини, причина успіху поляка в англійському суспільстві міститься в усвідомленні спорідненості європейських націй, що сповідають свободу та чесність, безперервність традиції. Ще однією складовою цього Голсуорсі вважав море, адже «в ньому жив дух бродяжництва, який зробив англійців найвеличнішою морською нацією у світі; і, здається, саме на англійських кораблях він підсвідомо шукав можливості проявити себе найповніше. До того ж Англія була для нього країною мрії: ще у Польщі, в його дитячих очах, його оточили ореолом Чарльз Діккенс, капітан Мерріет, капітан Кук і Франклін, дослідник Арктики. Про Діккенса він завжди говорив з тою ніжністю, яку ми відчуваємо до письменників, що полонили нас на зорі життя» [2, с. 363].

Поляк чи англієць, а може і поляк і англієць? Немає сумнівів, зазначає Стефан Жеромський у варшавському періодичному виданні «Навколо світу» від березня 1926 року, Конрад любив Англію і він висловлював цю прив'язаність багато разів у своїх творах, «адже мав шляхетне серце і ніколи не забував добра, яке отримував» [29, с. 230]. Прихильність двом світам, двом національним спадщинам були властиві Конраду як запорука мистецьких відкриттів і стало підставою для визначення «подвійної національності» митця: «Конрад мав подвійну національність: він був поляком, про що свідчили його твори та захоплювався Англією», впевнений Адам Гіллон [21, с. 211]. Те, що письменнику були властиві кілька різних ідентичностей, зазначає і Лоуренс Девіс [17, с. 1], – перш за все польська і англійська.

На значення англійської культури, мови і літератури у формуванні художнього світогляду англійського класика, особливості його психологічної адаптації в англійському середовищі звертали увагу Джеймс Хьюнекер, Едвард Гарнетт, Юзеф Ієроним Ретінгер, Джон Фрімен, М'юріел Клара Бредбрук, Джон Голсуорсі, Стефан

---

---

Жеромський, Вільям Лайон Фелпс, Роджер Теннант, Густав Морф, Джессі Конрад, Ружа Яблковська, Здзіслав Найдер, Норман Шеррі, Пітер Ланселот Меліуос, Адам Гіллон, Марк Амусін, Аллан Сіммонс, Фредерік Карл, Лоуренс Девіс, А. М. Холінгсворт.

Один з найвизначніших європейських митців, Конрад, вибравши англійську мову для натхнення і визначивши тим самим свою нову батьківщину, став справжньою знахідкою для її мистецтва: «Втрата для Польщі виявилася набуттям для Британії. Конрад вибрав Англію для подальшого життя і англійську мову – як засіб спілкування, а Англія отримала одного зі своїх найвидатніших романістів» [32, с. 10]. Неприховану втіху від того, що англійці «здобули містера Конрада зі слов'янських земель», висловлює і Едвард Гарнетт [20, с. 141].

Варто зазначити, ще у 1901 році, Конрад писав польському письменнику Юзефу Коженювському в листі від 14 лютого, що його тітонька, Маргарита Порадовська, вважає його видатним англійським письменником [13, с. 322–323]. Інтуїтивне художнє передбачення письменниці приголомшливе, – визначити долю митця тоді, коли він був ще маловідомим автором. Ще при його житті, приблизно з 1914–1915 років Конрад стає надзвичайно популярним і його творчість розглядається в площині співставлення зі славетними класиками англійської літератури. Так, Джеймс Хьюнекер вважав, що Конрад «залишається єдиною людиною в Англії, яка належить до безсмертної компанії Мередита, Гарді та Генрі Джеймса» («Conrad, the only man in England today who belongs to the immortal company of the Meredith, Hardy and Henry James») [23, с. 21]. Розглядає постать Конрада поруч з Шекспіром, Диккенсом, Генрі Джеймсом і Голсуорсі [3].

Джеймс Хьюнекер, спостерігаючи властиві Конраду «слов'янськість» і «англійськість», описує один епізод своїх стосунків із письменником: «Він одягнув монокль, вираз його обличчя був майже гордовитий, коли він мчав мене на своїй машині по рівненьких дорогах Кента. Слов'янськість зникла. Він говорив тепер не про своє мистецтво, а про свою подагру – хворобу бідної людини, як він це з посмішкою визначив» [23, с. 26]. Конрад ніби намагався приховати своє слов'янське походження, свою емоційність і вразливість за повсякденними розмовами ні про що, вдати з себе тверезомислячого і прагматичного англійця, та чи розсудливість і

холодність (які прийнято вважати суто англійськими рисами характеру), що були притаманні письменнику, не органічно поєднувались зі слов'янською романтичністю? Адже для того, щоб прийняти рішення виїхати у Францію, а потім в Англію, відмовляючись від військової служби у Російській імперії, вижити і досягти кар'єрного росту у морському англійському флоті, йому, іноземцю, вочевидь, недостатньо було мати тільки одну психологічну чутливість та хист до піднесених умовивідів.

Досі залишається загадкою, впевнений Фредерік Р. Карл, «як син польських революціонерів-націоналістів перетворився на англійського моряка, який став одним з провідних митців в англійській культурі» («why this son of Polish nationalist revolutionaries turned English seaman became one of the leading novelists in our language») [25, с. xxxiv]. Але захоплення французькою літературою ще в юному віці та досконале володіння французькою мовою не стало для Конрада достатнім приводом для прийняття відповідного рішення в ситуації фактичної еміграції у Францію. На думку Марка Амусіна, саме вибір професії, переїзд до Англії та довге перебування серед англійців на судах в морі було причиною початку англійської літературної кар'єри: «досвід, отриманий за роки існування в системі англійського судна, цього острівця британського суспільства серед бур і рутини морського життя, став стимулом для його літературних занять – і забезпечив його запасом безцінних життєвих вражень» [1, с. 69].

Починаючись з усвідомлення «чужоземності» (англійською – alien) художнього стилю, вивчення національної ідентичності Конрада поступово трансформувалось в площину «слов'янськості» (англійською – слов'янин, слов'янськість – Slav, Slavonism). Так, Норман Шеррі стверджує, що термін «чужоземність» вперше був застосований невідомим автором у ревію, що було опубліковано у «The Times Literary Supplement» 20 вересня 1907. При цьому в словах автора мимоволі прослизає щось на кшталт заздрості: «Англійці не можуть бути занадто вдячні за те, що цей чужоземний геній так блискуче застосовує нашу рідну мову для висловлення свого співчуття, своїх знань та досвіду» [33, с. 137].

Але з точки зору оцінки англійців, вважає Здзіслав Найдер, в багатьох аспектах Конрад вважався письменником континентальним. Розмірковуючи над проблемою «англійськості» Конрада, Найдер ви-

рішує її в площині дихотомії «свій – чужий», тобто «англійський – континентальний», іншими словами, – «англійський – європейський» [30, с. 46–47]. З іншого боку, у самій Англії, в якій мешкав і творив, Конрад дуже часто сприймався як чужоземець і міжнародний письменник. Форд Медокс Форд, його багаторічний приятель та соратник, підкреслював в своїх спогадах, що духовно Конрад не почував себе в Англії як у себе вдома; сам Форд вважав його, з огляду на його польськість, «елізabetинцем» – людиною культури шістнадцятого століття. Мабуть, Форд вважав, що елізabetинці не були культурно островітянами. Один з найближчих британських приятелів Конрада, Едвард Гарнетт, писав у «*Weekly Westminster*» від 10 жовтня 1925 року, що Конрад мав континентальну «традицію у своїх жилах і нервовій системі настільки, як не мав жоден англієць» [30, с. 56–57]. Особливості англійської, деякі неправильності мови Конрада згадує і Джон Голсуорсі.

Справляє враження розбіжність оцінок рівня англійської мови самим автором та його критиками. Якщо у письменника відчувається сумнів у власній майстерності, багато, хто був знайомий з творчістю Конрада, зазначають його високий рівень володіння стилем та образністю. Так, в листі Маргариті Порадовській від 5 січня 1907 року він скаржиться на її чужорідність: «англійська досі для мене іноземна і маневрування вимагає страшних зусиль» [14, с. 401].

В оцінці щабля художності мови письменника погляди критиків розділились. Одні сприйняли англійську Конрада безумовно без застережень, висловлюючи позитивну оцінку, інші – сумніваючись в її чистоті і правильності. Лоуренс Девіс вважає, що мову Англії Конрад знав краще, ніж її політику [17, с. liv]. Листування Конрада демонструє його позицію письменника, відданість недосяжному ідеалу, його наполегливу потребу удосконалення мови для висловлювання чогось важливого. Залишається тільки дивуватися, зазначає Карл, його здатності асимілювати англійську, – якщо раніше слово чи фраза були наче «в тисках при кожному повороті сюжету, сцени чи розвитку характера <...> поступово мистецтво Конрада набуло інтелектуального росту, а духовний та образний рівень його творчості став глибше та потужніше» [25, с. xxviii, xxxiv].

Аналізуючи мовні аспекти творчості, дослідники звертали увагу на неанглійські нашарування в його прозі, проявляли зацікавленість

в аналізі іноземних рецепцій, зазвичай французьких та польських. Виявлення польських впливів стало маніфестацією польського походження письменника. Так, у згадці Вільяма Лайона Фелпса про рідну мову Конрада бринить неприхована симпатія до автора та гордість за його приналежність саме до англійської літератури, намагання відмежувати письменника від польської культури і долучити до англійської: «Рідна мова пана Конрада, звичайно, польська; але, хоча він мав приклад Сенкевича, йому нічого було писати про Польщу, і є всі причини, чому він повинен був зробити пряме звернення до більш широкої аудиторії, ніж до своїх співвітчизників. Перший намір його було писати французькою, тою мовою, яку знав з дитинства; цей імпульс був посилений і тим, що був глибоко обізнаний у французькій художній літературі, і вчився мистецтву писати насправді у французьких майстрів. Він надзвичайно захоплювався Флобером і Мопассаном; і успішно наслідував їх спокійний, розважливий, безособовий стиль. Але він плавав багато років під англійським прапором; знав, що повинен писати про море; всі його найближчі друзі були англійці; і він любив міць, силу і бадьорість англійської мови. Його досвід, перетворений на белетристику, безперечно, зворушив би англо-саксів більше, ніж будь-які інші народи; всі ці причини в поєднанні занурили його саме в англійську літературу. Це великий комплімент для нашої мови, якщо така вдумлива і амбітна людина, як Конрад, вибрала її із трьох можливих» [31, с. 194].

Генрі Луї Менкен, зауважуючи впливи польської традиції, вважав, що проза письменника, випромінюючи чужоземний колорит, дещо губить: «До цього дня сліди походження маніфестуються в його стилі. Його повтори мають іноземний присмак. Іноді можна навіть відчутти, що, перебуваючи у пошуках одної-єдиної вірної фрази, він знаходить французьку, чи, може, навіть, польську конструкцію і вона дещо втрачає у викладенні англійською мовою» [28, с. 51–52]. Фредерік Карл навіть зестережує «не мінімізувати товсті нашарування французької та польської літератури, що лежать на думці та мові» Конрада [25, с. xxxiv].

Анонімний рецензент останнього твору Конрада, підсумовуючи посмертний доробок Конрада, сухо стверджував, що «насправді він в цілому не належав до будь-якої англійської традиції і ні в якому разі не впливав на англійське мислення чи на англійських письмен-

ників, як впливали інші, менш видатні митці». Таким чином, Найдер вважає, що це виступає додатково також і негативним аргументом за європейськість Конрада: англійці, мову яких він прийняв, не вважали його цілком своїм». [30, с. 46–47]. Твори Конрада з'явилися в пізню вікторіанську епоху як щось унікальне і дивне, – він був єдиний письменник, що писав англійською, який приїхав зі східних рубежів Європи [22, с. 65].

Але деякі дослідники, навпроти, вважали вдалим поєднанням вкраплення елементів іноземної культури в англійській мистецькій іпостасі Конрада. Не обминуло це і проблеми мови письменника. Дослідники, підкреслюючи його неанглійське походження і іноземне забарвлення його прози, визнавали витонченість, досконалість англійської мови Конрада. Як митець, поляк Конрад розкрився саме в англійській культурі, а може і завдяки їй, «використовуючи англійську мову з обережністю і владою, однаковою мірою розкриваючи і свій геній, і неперевершену красу нашої мови», стверджує Джон Фрімен, підмічаючи взаємодоповнення ресурсів англійської мовної системи та творчих можливостей художньої особистості письменника [18, с. 263]. Джон Голсуорсі гадав, що написана не рідною мовою, але відмічена багатством та різноманітністю стилю, приголомшливою яскравістю та образністю, проза Джозефа Конрада, є «рідкісним явищем в історії літератури» [3, с. 348].

Нащадок польських шляхетських родин, постраждалих в російських репресіях після повстання 1863–1864 року, дитиною розділяючи долю своїх батьків у засланні, вважає Голсуорсі, Конрад вже з ранніх років був вимушений вести, як моряк, кочове життя. Накопичений незвичайний духовний багаж думок, традицій, життя і мови створив його індивідуальність та наклав відбиток на весь подальший творчий процес: «Як на вишуканому килимі кольори стають більш витонченими, більш чистими, так і на килимі художньої канви цього письменника вражає багатство яскравих відтінків в його ранніх книгах холоднішає до більш виразних, спокійних тонів у пізніших творах» [19, с. 152]. Голсуорсі, як видатний художник, відчувши унікальність артистичної природи Конрада, вловив і складний спектр її складових, – від професійної діяльності морського офіцера до політичного бекграунду, такого промовистого для сина польських інсургентів.

Варто зазначити, що на мовний стиль Конрада значний вплив мала також Біблія, – книга, яка справила на нього враження своєю «прекрасною архаїчною мовою». Як зазначає Густав Морф, хоча Конрад багато в чому не погоджувався з євангельською доктриною, він засвоїв стиль, який деколи міг нагадувати біблійну мову. Серед мальовничих прислів'їв та приказок Конрада багато виразів біблійних. Їх порівняна частота доводить той факт, що письменник був великим любителем Біблії, книги, яка, можливо, привабила його величезною риторикою архаїчного англійського та східною пишномовністю [29, с. 217].

Англійська церква завжди викликала в письменника симпатію, але в складній ситуації він на конформізм не пішов. Адже, хоч і не завжди дотримувався догм римо-католицької релігії, ніколи не відмовлявся від своєї християнської конфесії: «I have never renounced that form of Christian religion» (у листі від 8 жовтня 1923 року [15, с. 190–191]), як він сам зазначав. В кінці життя на пропозицію секретаря Джордона Гардінера, Конрад відповів відмовою стати членом Національного Англійського Клубу, тому що однією з умов членства було прийняття протестантизму. Перейти в протестантизм, на думку Конрада, – означало б відмовитися від віри своїх батьків.

С. Ф. Бургесс, зазначає, що «роз'єднання Конрада з практикою римо-католицької церкви міг бути фактором, який зіграв певну роль в його повній асиміляції в британському житті» [9, с. 118; 37, с. 289]. Проте, необхідне доповнення, що пояснює поведінку митця в контексті його психологічного портрету – він вважав неприйнятним для себе йти на компроміс заради власного комфорту, хоч і мав таку можливість. Тому, хоч і мав місце в його житті фактор відсутності церковної практики, – відбувалося це не свідомо, і, в будь-якому випадку, не з метою забезпечення собі затишної життєвої території. Враховуючи польський шляхетський комплекс та кодекс дворянської честі, властиві письменнику, – це б повністю суперечило його картині світу.

Таким чином, адаптуватися в англійському суспільстві Конраду допомогли, насамперед, схожість польської та англійської духовної побудови, моральної ієрархії цінностей та, безперечно, мова. Англійські ж звичаї та побутова ритуалізація не позначились на його світосприйнятті. І, незважаючи на своєрідне ставлення до доктрини

---

---

католицької релігії та ризик втрати психологічного взаєморозуміння із суспільством, Конрад не погодився на зміну церкви і переконань.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Амусин М. Русская страда Джозефа Конрада / М. Амусин // Нева. – 2007. – № 12. – С. 64–76.
2. Голсуорси Дж. Воспоминания о Конраде // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма // Голсуорси Дж. Собр. соч. в 16 т / Джон Голсуорси. – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с. – Пер. Г. Злобина
3. Голсуорси Дж. Силуэты шести писателей // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма // Голсуорси Дж. Собр. соч. в 16 т / Джон Голсуорси. – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с. – Пер. Г. Злобина
4. Столяренко О. Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада / Ольга Столяренко // Українська полоністика. – 2007. – Філологічні дослідження. – Випуск 3–4. – К. : Вид-во Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2007. – С. 331–337.
5. Роговин В. З. Конец означает начало // Роговин В. З. Была ли альтернатива? / Вадим Захарович Роговин. – М. : Антидор, 2002. – Собр. соч. в 7 т. – Т. 7. – 480 с.
6. Хобсбаум Э. Нации и национализм. После 1780 года / Эрик Хобсбаум. – СПб. : АЛЕТЕЙЯ, 1998. – 308 с. – Пер. с англ. А. А. Васильева.
7. Armstrong J.A. Nations Before Nationalism / John Alexander Armstrong. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1982. – vii + 410 p.
8. Boswell A. B. Poland and the Poles. With Twenty-One Illustrations and Three Maps / Alexander Bruce Boswell. – New York : Dodd, Mead and company, 1919. – 313 p.
9. Burgess C. F. Conrad's Catholicism / C. F. Burgess // *Conradiana*. – 1983. – № 15: 2. – 111–126.
10. Conrad J. Amy Foster / Joseph Conrad. – London : Hard Press, 2006. – 28 p.
11. Conrad J. Joseph Conrad / Jessie Conrad. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – 478 s. – Przełożyła Wanda Nałęcz-Korzeniowska.
12. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – 446 p.
13. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; London ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1986. – V. 2 (1898–1902). – 483 p.

- 
14. Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies.* – Cambridge ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1988. – V. 3 (1902–1907). – 532 p.
  15. Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Laurence Davies and Gene M. Moore.* – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; Cape Town ; Singapore ; São Paulo : Cambridge University Press, 2008. – V. 8 (1923–1924). – 426 p.
  16. Darras J. *Joseph Conrad and the West: Signs of Empire / Jacques Darras.* – London : MacMillan, 1982. – 158 p. – Trans. from French Anne Luyat and Jacques Darras.
  17. Davies L. *Introduction to Volume One / Laurence Davies // Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies.* – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. XLVIII–LXI.
  18. Freeman J. *Joseph Conrad // Freeman J. The Moderns: Essays in Literary Criticism / John Freeman.* – New York: Thomas Y. Crowell Company, 1916. – P. 243–264.
  19. Galsworthy J. *On Conrad / John Galsworthy // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry.* – London and New York : Routledge, 2005. – P. 149–155.
  20. Garnett E. *Unsigned Review on Conrad / Edward Garnett // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry.* – London and New York : Routledge, 2005. – P. 141–143.
  21. Gillon A. *Conrad and Shakespeare and Other Essays / Adam Gillon.* – New York: Astra Books, 1976. – 245 p.
  22. Hollingsworth A. M. *Rewiewed Work: Joseph Conrad: A Critical Biography by Jocelyn Baines / A. M. Hollingsworth // Victorian Studies: Indiana University Press.* – 1969. – Vol. 4. – No. 1. – P. 65–67.
  23. Huneker J. *A Visit to Joseph Conrad / James Huneker // Joseph Conrad: Interviews and Recollections / Joseph Conrad / edited by Martin Ray.* – London: The Macmillan Press LTD, 1990. – P. 21–27.
  24. Jabłkowska R. *Posłowie / Róża Jabłkowska // Conrad J. Joseph Conrad / Jessie Conrad.* – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – S. 441–459.
  25. Karl F. R. *General Editor's Introduction / Frederick R. Karl // Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies.* – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. XXVII–XLVII.

- 
- 
26. Mallios L. P. *Our Conrad: Constituting American Modernity* / Peter Lancelot Mallios. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 2010. – 488 p.
  27. Meyer B. *Joseph Conrad: A Psychoanalytic Biography* / Bernard Meyer. – Princeton ; New Jersey : Princeton University Press, 1967. – 396 p.
  28. Mencken H. L. *Joseph Conrad // Mencken H. L. A Book of Prefaces (Joseph Conrad, Theodore Dreiser, James Huneker)* / Henry Louis Mencken. – New York : Alfred A. Knopf, 1917. – P. 11–64 (296) p.
  29. Morf G. *The Polish Heritage of Joseph Conrad* / Gustav Morf. – New York : Haskell House, 1965. – 280 p.
  30. Najder Zd. *Joseph Conrad jako pisarz europejski* / Zdzisław Najder // Najder Zd., Perczak W., Ryszewski B. *Conrad: Polak, żeglarz, pisarz* / Zdzisław Najder, Wanda Perczak, Bohdan Ryszewski. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. – S. 46–57.
  31. Phelps W. L. *Conrad, Galsworthy and Others* // Phelps W. L. *The Advance of the English Novel* / William Lyon Phelps. – New York : Dodd, Mead and Company, 1915. – P. 192–209.
  32. Sherry N. *Joseph Conrad: A Commemoration: Papers from the 1974 International Conference on Conrad* / Ed. by Norman Sherry. – London : Macmillan Press, 1976. – 224 p.
  33. Sherry N. *Joseph Conrad: The Critical Heritage* / edited by Norman Sherry / Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – 318 p.
  34. Smith A. *National Identity* / Anthony Smith. – London : Penguin, 1991. – 226 p.
  35. Stauffer R. M. *Joseph Conrad: His Romantic-Realism* / Ruth Matilda Stauffer. – Boston : The Four Seas Company, 1922. – 128 p.
  36. Sutherland J. G. *At Sea With Joseph Conrad* / John Georgeson Sutherland. – Boston ; New York : Houghton Mifflin Company, 1922. – 184 p.
  37. Zabierowski S. *Autor-rodak: pisarze Polscy wobec Conrada* / Stefan Zabierowski. – Katowice : WYDAWNICTWO “ŚLĄSK”, 1988. – 298 s.